

X

ԿՈՆԱՆ — ԴՈՅԼ

ԲԱՆԱԿՆ ԻՆՉՊԷՍ ԱԶԱՏԵՑԻ

—

Երբ բոլորովին ուշքի եկայ, իսկոյնեթ նորից ճանապարհընկայ, յաճախ քայլերս դէպի կողմնակի կածաններն էի ուղղում և պատահած գետակներն էի անցնում, որովհետեւ վախենում էի որ յետևից շներին կարձակէին: Դուրս գալով մի բաց տեղ և չորս կողմս դիտելով ես, ի հաճոյս իմ, նկատեցի և համոզուեցայ, որ չնայելով իմ բոլոր արկածներին՝ նպատակիցս շատ չէի շեղուել: Գլխավերիս երևում էր Մերօդալ սարը, որի սրածայր և լերկ գլուխը լեռան փեշերը և ստորոտը ծածկող կաղնուտի գաճաճ անտառի միջից դուրս էր ցցւում դէպի վերև: Այդ անտառը շարունակութիւն էր կազմում այն թփուտի, որի հովանու տակ պաշտպանութիւն էի գտել ես այդ բոպէին և, կարծում էի, որ երկիւղ կրելու ոչ մի տեղիք չունէի, քանի չէի հասել հանդիպակաց լանջի վրայ եղած անտառակին: Միևնոյն ժամանակ շատ էլ լաւ զգում էի, որ չըջապատուած եմ ամեն կողմից թշնամիներով, այն էլ բոլորովին անզէն: Նոցանից ոչ մէկին չէի տեսնում, բայց լսում էի յաճախակի սուլոցներ և մի անդամ, մինչև իսկ, հրացանի ձայն ինձնից ոչ շատ հեռու:

Մացառուտների միջից առաջ գնալը անտանելի դժուարութիւն էր, ուստի սաստիկ ուրախացայ, երբ անտառ մտնելով մի նեղ կածան նշմարեցի ծառերի միջով: Շատ հասկանալի է, որ այդ կածանով չգնացի, այլ նորա մօտերով և նորա ուղիւթեամբ: Բաւական տեղ առաջ էի գնացել և իմ ենթադրութեամբ, մօտենում էի անտառի վերջին, երբ մի օտարոտի, երկար նուոցի ձայն հասաւ ականջիս: Սկիզբն այդ ձայնը որևէ կենդանու ձայնի տեղ դրի, իսկ քիչ յետոյ լսեցի ֆրանսերէն լեզուով արտասանած բառեր և բացականչութիւնն՝ «Ա՛խ, Աս-

տուած իմ: Զգուշութեամբ քայլերս ուղղեցի այն կողմը, որ տեղից այդ նուոցի ձայնն էր գալիս և ահա՝ թէ ինչ տեսայ:

Չոր տերևների՝ խաղալի կոյտի վրայ պառկած էր ամբողջ հասակով մի մարդ, հագին նոյնպիսի գորշագոյն զգեստ, ինչպէս իմա էր: Նա վտանգաւոր կերպով վերաւորուած էր թռոււմ, որ ակնյայտնի էր կրծքին սեղմած արեւնոտ թաշկինակից: Նորա շուրջն արդէն մի ահագին արեան լճակ էր գոյացել, իսկ վրան ճանճերի մի ահագին բազմութիւն էր կիտուել, որոնց բզզոցն ու աղմուկն իսկ կը դրաւէին ուշադրութիւնս, եթէ նոյն իսկ վերաւորի հեծածանքը չլինէր: Մի բոպէսչափ տատանմունքի մէջ ընկայ, կասկածելով որևէ դարանից, ապա յետոյ իսկոյն ցաւակցութեան և աղնիւ սրտի զգացումներն ինձ նուաճեցին և ես արագ առաջ վտղեցի և ծնկաչոք ընկայ նորա մօտ: Պառկածը իւր մեռելագոյն—սպրտնած դէմքն ինձ դարձրեց և ես ճանաչեցի... Դիւպլէսսիին, այն սպային որ ինձնից առաջ նոյն յանձնարարութեամբ էր ուղարկուած: Բաւական էր մի թեթև հայեացք իսկ ձգել նորա ներս ընկած այտերի և սառած աչքերի վրայ, որ հասկանայի, թէ նա մեռնում է:

—Ժերմը,—հագիւ արտասանեց նա, Ժերմը...

Սա կարող էի միայն զգացուած դիտել նորան, բայց նա, ինչպէս ճշմարիտ և իսկական ազնուական, մինչև իսկ մեռնելու վերջին վայրկեանին, չմոռացաւ իւր պարտքը:

—Փարոսը, Ժերմը: Չէ որ անպատճառ կրակ կը տաք...

—Արէթ ու կայծահան ունիք:

—Ահա, այնտեղ են:

—Ապա ուրեմն այս գիշեր անպատճառ կրակ կտամ:

—Ձեր խօսքերն ինձ հնարաւորութիւն են տալիս հանգիստ մեռնելու: Նորա հրացանով զարկեցին ինձ, Ժերմը: Բայց, կասէք, չէ՞ մարաջախտին, որ ձեռքիցս եկածն արի ես, ինչ որ հնարաւոր էր:

—Իսկ Կորտէքսը:

—Բաղդը նորան աւելի քիչ ժպտաց քան ինձ: Նոցա ձեռքն ընկաւ և սարսափելի մահ ընդունեց: Սթէ, Ժերմը, կհամոզուիք, որ նոցա ձեռքիցն ազատուելու հնար չկայ, զընտակը ուղղեցէք ձեր սրտին: Չէի կամենայ Կորտէքսի մահով մեռնէիք:

Տեսնում էի, որ հագիւ է կարողանում խօսել, ուստի և ստիպուած էի բոլորովին կռանալ դէպի նա, որպէս զի լսեմ տասնները:

—Ձե՛ք կարող որևէ բան հաղորդել, այնպիսի մի բան, որ կարող լինէր նպատակս իրագործելու օգնել, հարցրի ես:

—Այո, այո, դը-Պամբալը... նա կօգնէ ձեզ: Վստահացէ՛ք դը-Պամբալի վրայ... այս ասելն ու գլուխը յետ թեքելն ու մեռնելը մէկ եղաւ:

—Վստահացէ՛ք դը-Պամբալի վրայ: Լաւ խորհուրդ է:

Ի մեծ դարմանս իմ, ես տեսայ մէկին, որ կանգնած էր հէնց կողքիս. մինչ այն աստիճան տարուած էի ընկերոջս հետ ունեցած խօսակցութեամբ և նորա վերջին խորհրդով, որ չնկատեցի էլ, թէ ինչպէս նա կամացուկ եկել մօտս կանգնել էր: Նորան տեսնելս ու տեղից վեր թռչելս և ղիմացը կանգնելս մէկ եղաւ. Դա մի բարձրահասակ, թխադէմ, սև մազերով, նոյնպիսի միւրուքով և սևաչեայ մէկն էր, երկարաւուն թախծալից դէմքով: Ձիռքին բռնած էր մի շիշ գինի, իսկ ուսընդանութ ձգած էր իւր մուշկետոնը, ¹⁾—մի զէնք որ գործ էին ասում այդ մարդիկը: Նորա մտքովն իսկ չանցաւ հանել իւր հրացանը, որից եզրակացրի, թէ սա պիտի լինի այն մարդը, որին յանձնարարում էր ինձ իմ մեռած ընկերս:

—Աւանդ, նա արդէն մեռել է, ասաց նա թեքուելով դէպի Դիւպլէսսին:—Նրբ նորան զարկեցին հրացանով, նա պահուեցաւ անտառի մէջ, բայց ինձ յաջողեցաւ գտնել նորան և կեանքի վերջին րոպէները մի փոքր թեթևացնել: Նա եմ շինել նորա համար այս անկողինը և ահա մի շիշ գինի էլ եմ ճարել, որ կտրուանայի նորա ծարաւը յագեցնել:

—Պարոն, ասացի ես,—ընդունեցէ՛ք իմ շնորհակալութիւնս յանուն Ֆրասիայի: Նա միմիայն թեթև հեծելագործի գնդապետ եմ, բայց անունս էտիէն Ժերար է, իսկ այդ անունը, անշուշտ, մի գին ունի ֆրանսիական զօրքերի շարքում: Կարո՞ղ եմ հարցնել...

—Այս, պարոն, ես՝ Ալօիզուս դը-Պամբալն եմ: Նոյն անունը կրող նշանաւոր ազնուականի կրտսեր եղբայրը: Այս րոպէիս ես վարում եմ գվերիլիանների խմբի առաջնորդի աւագ տեղապահի պաշտօնը, այն առաջնորդի, որ յայտնի է Մանուէլօ «Ժպտուն» մականունով:

Ազնիւ խօսք եմ ասում ձեզ, որ ձեռքս տարայ այն տեղը, որտեղ ատրճանակս պիտի լինէր, բայց դը-Պամբալը միայն

¹⁾ Մուշկետոն—հին, նախնական հրացան:

ժպտաց այդ շարժումն տեսնելով:

— Ես նորա առաջ տեղապահն եմ, բայց միևնոյն ժամանակ և նորա արիւնարբու թշնամին եմ, ասաց նա: Այս ասելու ժամանակ նա մի կողմ ձգեց թիկնոցը և շապիկը մի քիչ հանեց:— Տեսէ՛ք, բացականչեց նա, դէպի իմ կողմն գարձնելով կարմիր-կապոյտ բծերով նախշած և արիւնլուիկ եղած մէջքը:— Ահա թէ ինչ օյն է խաղացել գլխիս «Ժպտունը», ինձ հետ, որի երակներում հոսում է պօրտուգալական ամենազնիւ արիւն: Թէ ի՞նչով դուրս փոխարէնը կհատուցանեմ ես այդ «Ժպտունին», դուք դեռ ևս կտեսնէք:

Նորա աչքերի և կրճատցող ոպիտակ ատամները մէջ այնպիսի խորին ատելութիւն էր արտայայտում, որ այլ ևս չէի կարող կասկածել նորա ասածների ճշմարտութեան մասին, որի տպացոյցն էր աչքիս առաջ եղած ջարդուած և արիւնլուիկ մէջքը:

— Իմ կողմն ասար հոգի կան, որոնք խոստտնում են պաշտպանել ինձ, ասաց նա:— Մի քանի օրից յետոյ, հէնց որ կվերջացնեմ այստեղի դործերս, ևս յոյս ունիմ գալ և միանալ ձեր զօրքին, իսկ մինչև այդ ժամանակ...

Նորա դէմքի վերայ մի ակնթարթում յանկարծական փոփոխութիւն առաջացաւ, ձեռքն իսկոյն հրացանին տալու:

— Ձեռքերդ դէպի վեր, դ՛հ, շուն Ֆրանսիացի,— գոռաց նա:— Ձեռքերդ վեր, թէ չէ այս ըոպէիո շան-սատակ կանեմ, գլուխդ կջարդեմ:

Դուք, ի հարկէ, զարմանում էք, բարեկամներս, դուք ասլուում էք: Ապա երևակայեցէ՛ք, թէ ես որքան զարմացած ու շփոթուած և բոլորովին քարացած էի մնացել այդ անսպասելի փոփոխութիւնից: Ես տեսայ իմ առաջն հրացանի սև փողը՝ ուղղած ինձ, իսկ նորա յետևը մի զոյգ սև, կատաղի աչքեր: Ի՞նչ պիտի անէի: Բոլորովին տնօգնական էի: Ձեռներս վեր բարձրացրի: Նոյն ըոպէին չորս կողմից լսուեցան ձայներ, աղաղակներ և վազողների ոտնաձայներ: Ծառերի կանաչ ճիւղերի միջից երևաց մի ահագին խումբ զարհուրելի դէմքերով: մի տասներկու ձեռք միաժամանակ յափշտակեցին ինձ և ես դժբաղտս, բոլորովին տնօգնական, կրկին անգամ նոցա գերին դարձայ: Բարեբաղտաբար, ատրճանակս մօտս չէր, որով կարող էի ջարդ ու փշուր անել զանգս: Եթէ այն ժամանակ մօտս գէնք լինէր, ես այժմ այս սրճատանը նստած չէի լինել և չէի

պատմիլ ձեզ այս անցած-գնացած օրերի անցքերը:

Կեղտոռ, մազմզուտ ձեռքերը ամուր բռնեցին ինձ երկու կողմից և լեռնային անտառի կածանով քաշ տուին, այն ինչ անզգամ դը-Պոմբալը նոցա հարկաւոր տեղեկութիւններ էր հաղորդում... Աւազակներէց չորսը տանում էին Դիւպելսսիի դիտակը: Արդէն երեկոյեան խաւարն ընկնում էր, երբ մենք գուրս եկանք անտառից և մօտեցանք լեռան ստորոտին: Նոքա ինձ քաշ էին աւլիս սարն ի վեր, մինչև որ մենք հասանք գվերի-լեասների գլխաւոր բնակավայրը, որ գտնւում էր հէնց լեռնագագաթի տակը, մի նեղ կրճի բերնում: Գագաթի վրայ երևում էր փարոսը, որ այնքան թանգ էր նստել վրաս և որ շինուած էր քառակուսի ձևով դարսած գերաններից՝ հէնց մեր գլխավերևը: Մի փոքր ներքև կար երկու թէ երեք խեղճ խրճթաձև տնակ, որ անշուշտ, պատկանում էր որևէ հովուի, իսկ այդ ըոպէին այդ սրիկաների ապաստանարանի տեղ էր ծառայում: Այդ խրճիթներից մէկի մէջ կոխեցին ինձ, կապկպուած և անօգնական, կողքիս վայր ձգելով ընկերոջս անշունչ մարմինը:

Նւ այսպէս, ես պառկած էի, բայց միևնոյն ժամանակ չէի գադարում մտաւայլուց, թէ ինչպէս անցնեմ այդ մի քանի ժամը և հասնեմ մի կերպ փարոսին, երբ յանկարծ իմ բանտի գուռը բացուեցաւ և ներս մտաւ մէկը: Նթէ ձեռներս կապկպած չլինէին, անշուշտ, ես նորա կոկորդից վազ չէի գալ, որովհետև մտնողը ոչ այլ ոք էր, եթէ ոչ դը-Պոմբալը: Նորա յետևը կանգնած էին երկու ուրիշ աւազակ, բայց նա հրամայեց նոցա մի քիչ հեռանալ և դուռը փակեց:

—Անզգամ, գոռացի ես:

—Կամաց, պատասխանեց նա.—Յած խօսեցէք, որովհետև կարող եմ մեզ ծածուկ ականջ դնել և ես կարող եմ կեանքըս վտանգի ենթարկել: Պէտք է ձեզ մի քանի խօսք ասեմ, զնդապետ Ժերար. ձեր բարիքն եմ ցանկանում, ինչպէս և ցանկանում էի ձեր հանգուցեալ ընկերոջը: Նորա դիակի մօտ կանգնած խօսելու ժամանակ ես նկատեցի, որ մեղ տեսան և որ ձեզ գերելն անխուսափելի է: Նթէ մտքովս անցնէի մի ըոպէ տատանուել, ես էլ այժմ ձեր վիճակին ենթարկուած կլինէի: Այդ պատճառով իսկոյն ձեզ ձերբակալեցի, որպէս զի աւազակախմբի վատահոթիւնը գրաւեմ: Ինքնեզդ կարող էք հասկառնալ, որ ուրիշ ոչինչ չէր մնում ինձ անելու: Չգիտեմ կարող կլինեմ փրկել ձեզ, բայց յամենայն դէպս, կփորձեմ:

Այս ամենը գործը բոլորովին այլ կերպ էին լուսաբանում և Պատասխանեցի, որ չգիտեմ, թե որչափ վստահութիւն կարող եմ ունենալ իւր խօսքերի վրայ, բայց ես կդատեմ իրեն այսուհետեւ նորա արարքների հիման վրայ:

— Ուրիշ ոչինչ չեմ էլ խնդրում, պատասխանեց նա: Մի փոքրիկ խորհուրդ էլ տամ, այն էլ ի նկատի առէք. այս լուսաբանական առաքելութիւնը ձեզ կը կանչէ. ամենին դիմագրութիւն անելու ցոյց չանէք, թէ չէ երկու տախտակի մէջ կդնի և սղոցել կտայ: Չհակաճառէք նորան, ընդհակառակը տուէք այն բոլոր տեղեկութիւնները, ինչ որ կպահանջէ ձեզնից, — ձեր ազատուելու միակ յոյսը դա է: Եթէ դուք կարողանաք ժամանակ վատապաշտել, ապա գուցէ մի այնպիսի բան պատահի, որ ձեզ օգնելու հնար գտնուի: Այժմ ես շտապում եմ: Հետեւեցէք ինձ, որպէս զի կասկածների տեղիք չտրուի:

Նա ինձ օգնեց, որ վեր կենամ, դուռը բաց արեց և բաւական կոպտութեամբ խրճից դուրս հանեց ինձ: Նա և իւր ընկերները առաջնորդեցին ինձ, ճանապարհին քաջացիներ շռայլելով ինձ, մինչև որ հասանք այն տեղին, ուր նստած էր գլխիթախների առաջնորդը՝ չըջապատուած իւր դաժան ստորադրեալներով:

«Ժպտուն» Մանուէլօն մի դարմանալի կազմուածք ունէր: Դա չաղիկ, կարմրերես և ինքնավստահ գէմքով մի տղամարդ էր, լայն, մաքուր-ածիլած երեսով և ճաղատ գլխով: — Ընտանիքի բարեմիտ ու բարեսիրտ հօր մի կատարեալ տիպար: Մարդ երբ տեսնում էր նորա աննենգ ժպիտը, դժուարութեամբ էր հաւատում, թէ դա նոյն անզգամ-սրիկան էր, որի անունը սարսափ էր տարածել ինչպէս անզղիական, նոյնպէս և մեր զօրքերի մէջ: Ամենքդ զիտէք, որ անզղիական զօրքի սպայ Տրենտը վերջերը կախել տուեց այդ սրիկային իւր կատարած չարագործութիւնների համար: Նա նստած էր մի խոշոր քարի վրայ և ինձ դիմաւորեց փայլուն ժպտով, կարծես իւր հին բաբեկամիւն էր տեսնում: Բայց և այնպէս ես կարողացայ նկատել, որ իւր մարդկանցից մէկը յենուած էր մի ահագին սղոցի վրայ. այդ մէկն արդէն բաւական էր, որ ես խեղճ գայի:

— Բարեկերպ, գնդապետ Ժերար, — արտասանեց նա: Մենք մեզ խիստ երջանիկ ենք զգում այն պատուով ու յարգանքով, որ զօրապետ Մասսենայի հետեւողները մէկ-մէկ մեզ ցոյց

են տալիս, նախ մեզ այցելում է մայօր Կօրտեքսը, յետոյ գըն. դադեա Դիւպելսսին և այսօր՝ գնդապետ Ժերարը: Շատ հաւանական է, որ ինքը ժարաջախտն էլ կցանկար մեզ յարգել իւր այցելութեամբ: Որքան լսեցի, դուք տեսել էք Դիւպելսսին: Կօրտեքսին կարող էք տեսնել այստեղից մի քիչ հեռու ծառին վարսած՝ միևուած: Այժմ մնում է միայն վճռել, թէ ինչպէս անենք, որ ձեզ հետ էլ ամենապատուական եղանակով դործը վերջացնենք:

Դա, ի հարկէ, շատ էլ հանդստացնող ճառերից չէր. մինչդեռ նա խօսում էր, ժպիտը նորա գէմբից չէր զատւում, և պէտք է ասել, որ բառերն էլ մի առանձին քնքշութեամբ և սիրալիք եղանակով էր արտասանում: Յանկարծ նա ամբողջ մարմնով առաջ թեքուեց և ես նորա դիմադծերի վրայ լուրջ վճռականութիւն կարդացի:

— Գնդապետ Ժերար, ասաց նա, չեմ կարող խոստանալ թէ ձեզ կհանք կշնորհեմ, որովհետեւ դա մեր օրէնքներից դուրս է, բայց ես կարող եմ ենթարկել ձեզ թեթև կամ զարհուրելի մահուան: Ո՛րը կընտրէք:

— Փոխարէնն ինչ էք պահանջում ինձնից:

— Նթէ կամենում էք թեթև մահով մեռնել, ապա դուք պարտաւոր էք ամենայն անկեղծութեամբ պատասխանել այն հարցերին, որ ես ձեզ կաւաջարկեմ:

Մի անսպասելի միտք յանկարծ լուսաւորեց ինձ:

— Դուք կամենում էք ինձ սպանել, պատասխանեցի ես: Ձեզ համար բոլորովին մէկ է, թէ ինչպիսի մահով կմեռնեմ ես: Նթէ ես պատասխանեմ ձեր հարցերին, ապա դուք թո՛յլ կտաք ինձ, որ ինքս ընտրեմ մահուան այն եղանակը, որով կը կամենայի մեռնել:

— Շատ բարի, պատասխանեց, միայն այն պայմանով, որ դա կատարուի հէնց այսօր մինչև կէս դիչեր:

— Նրդուեցէք, բացականչեցի ես:

— Կարծեմ ձեզ համար բաւական պիտի լինի պորտուգալացի ազնուականի խօսքը, պատասխանեց նա:

— Ապա ուրեմն ես ոչինչ չեմ պատասխանի, մինչև չհրդուէք:

Բարկութեան կարմրութիւնը ողողեց նորա գէմբը և նորա հայեացքը ուղղուեց գէպի սղոցը. բայց իմ ձայնից նա շատ լաւ ըմբռնեց, որ ես խօսում եմ ամենայն լրջութեամբ և որ

դժուար բան կլինէր ինչ հնազանդեցնելու իւր բաճկոնակի տա-
կից հանեց սև-ուշխարեմու մէջ կարած մի խաչ:

— Երդուում եմ, — պատասխանեց նա:

Օ՛, ինչ ուրախութիւն զգացի ես այդ խօսքը լսելով: Ինչ-
պիտի մահ էր սպասում Ֆրանսիական զօրքի լաւագոյն զինուոր-
ներից մէկի համար: Պատրաստ էի նոյն իսկ ծիծաղել այդ ըր-
պէին միմայն այդ մտքից ստացած ուրախութիւնիցս:

— Այժմ հարցեր առաջարկեցէք, — ասացի ես:

— Դուք էլ ձեր կողմից երդուեցէք, որ կասէք միայն զուտ
ճշմարտութիւն:

— Երդուում եմ ազնուականի և զինուորի պատուովս:

Ինչպէս տեսնում էք զարհուրելի երդում տուեցի, բայց
լինչ է նշանակում այդ բանը, եթէ համեմատելու լինէինք այն
վիճակի հետ, որ սպասում էր ինձ, եթէ այլ կերպ վարուէի:

— Բաւական ազնիւ և միևնոյն ժամանակ զարմանալի հե-
տաքրքրական պայման է, նկատեց Մանուէլօն, գրպանից հա-
նելով իւր յուշատետրը: — Այնքան բարի չէք լինի, որ ձեր հայ-
եացքը Ֆրանսիական բանակի կողմը գարձնէիք:

Հետեւելով նորա ձեռքի ուղղութեանը, ես չուռ եկայ և
հովտում, մեր ոտների տակ փռուած բանակին նայեցի: Չնայե-
լով որ բանակը բաժանուած էր մեզնից տասնհինգ մղոն տա-
րածութեամբ, բայց օգը մինչ այն աստիճան մաքուր ու ջինջ
էր, որ ամենամանր բաներն անգամ կարելի էր նկատել: Պարզ
տեսնում էի քառակուսիների ձևով դասաւորուած մեր վրան-
ները և խրճիթները, հեծելազօրի ամրութիւնները և սևին տուող
բծեր, որ մեր տասը հրետանու տեղն էր որոշում: Որչափ տխուր
մտքեր անցան գլխովս, երբ աչքս ընկաւ իմ հիանալի հեծելա-
զօրի գնդի վրայ, որ այնտեղ՝ ներքէն սպասում էր ինձ և միև-
նոյն ժամանակ գիտակցում էի, որ նոքա այլ ևս երբէք իրենց
գնդապետին պիտի չտեսնէին: Այդ գնդից միմիայն մի փոքրիկ
վաշտ բաւական էր ինձ համար, որ այս բոլոր աւազակներին ջնջէի
աշխարհիս երեսից: Աչքերս արտասուքով լցուեցան, երբ ես
սևեռած հայեացքով դիտում էի մեր բանակի մի անկիւնը,
որտեղ գտնւում էին, ինչպէս հաստատ գիտէի, ութհարիւր հո-
գի, որոնցից իւրաքանչիւրն ամենայն պատրաստականութեամբ
իւր կեանքը զոհ կբերէր իւր գնդապետի փոխարէն: Բայց տըխ-
րութիւնս միանգամից փարատուեցաւ, երբ տեսայ Տօրբես-
Վեդրասի գլխաւոր բանակատեղից բարձրացող ծուխը, — այն-

տեղ էր գտնուում Մասսենան և, Աստուծոյ ողորմութեամբ, այս գիշեր հէնց իմ առաքելութեանն նպատակը իրագործել կկարողանամ: Ոգևորութեան և հպարտութեան զգացումը թալրտաց սրտին խորքում: Կ'կամենայի այդ բոլորէն որոտընդոտտ ձայն ունենալ, որպէս զի գոռայի նոցա— «Տեսէք, թէ ինչպէս պիտի մեռնի Էտիէն Ժէրարը Կլօզելի բանակի փրկութեան համար»:

Շատ ցաւալի էր, ի հարկէ, դիտակցել որ այդպիսի մի ազնիւ գործ պիտի շուտով կատարուէր, բայց աւելի ցաւալին այն էր, որ մէկը չի լինի, որ պատմէր յետոյ այդ մասին:

—Այժմ տեսնում էք, ասաց աւագակներին պարագլուխը բանակը և Կաիմբրա տանող ճանապարհը: Նա ամբողջապէս բռնուած է ձեր ֆուրգօններով և հիւանդանոցի սայլակներով: Այդ բոլորը չեն ապացուցանում, որ Մասսենան պատրաստուած է նահանջելու:

Կարելի էր տեսնել երկար շարէշար ֆուրգօնների սևին տուող գիծը և ժամանակ առ ժամանակ նորան հետևող գուլմարտակի զէնքերի փայփուրը: Չխօսելով իմ խոստմանս մասին, ոչ մի վատութիւն արած չէի լինիլ, եթէ համաձայնէի այն իրողութեան հետ, ինչ որ արդէն շատ պարզ էր:

—Նահանջելու դիտաւորութիւն ունի, պատասխանեցի ես:

—Դէպի Կաիմբրա:

—Կարծում եմ, որ այո:

—Իսկ ի՞նչ պիտի անեն Կլօզելի բանակի հետ:

Սա թօթուեցի ուսերս:

—Դէպի հարաւ տանող բոլոր անցքերը փակ են. ոչ մի հնարաւորութիւն չկայ նորան իմաց տալու այդ մասին: Նթէ Մասսենան նահանջէ, այն ժամանակ Կլօզելի ամբողջ բանակը կարուստի կմատնուի:

—Պէտք է գլուխ խոնարհէ իւր ճակատագրի առաջ, ասացի ես:

—Ո՞րքան մարդ ունի նա:

—Կարծում եմ, մօտ տասնհազար հոգի:

— Իսկ հեծելազօ՞ր:

—Մօնրբիօնի գումարտակից մի վաշտ:

—Ի՞նչ գնդեր են:

—Որսորդական չորրորդ, հուսարների իններորդ և զրահա-
շարների գունդը:

—Բոլորովին իրաւացի է, ասաց նա, նայելով իւր յուշա-

տետրին։— Խորհուրդ կտայի ճշմարտութիւնը խօսել և թող
երկինքը ձեզ օգնութեան հասնէ, եթէ այդպէս չէք անիլ։

Յետոյ վաշտ-վաշտ հարց ու փորձ արեց ամբողջ բանակի
մասին, մանրամասն տեղեկութիւններ խնդրելով իւրաքանչիւր
գնդի մասին։

Աւելորդ է, ի հարկէ, ասել, որ աւելի շուտով լեզուս ար-
մատից հանել կտայի, քան այդպիսի տեղեկութիւններ կտայի,
եթէ առաւել մեծ նպատակ չունենայի։ Պատրաստ էի պատ-
մել ամեն ինչ, ինչ որ կհաճէր, միայն թէ փրկել կարողանայի
Կօզելի բանակը։

Վերջապէս յուշատետրը խփեց և յետոյ ծոցի գրպանը
դրեց կրկին։

— Շատ շնորհապարտ եմ ձեզ այս տեղեկութիւնների հա-
մար, որ վաղն իսկ կհաղորդեմ լօրդ Վելլինգտօնին, ասաց նա։
Դուք կատաղեցիք ձեր խոստումը, այժմ հերթն իմս է։ Ինչ-
պէս կկամենայիք մեռնել։ Իբրև ղեկավար, դուք, իհարկէ, կզե-
րադասէիք եթէ ձեզ գնդակի բռնէին. բայց շատ շատերն են
կարծում, որ Մետրօդալի գազաթից անդունդ ցատկէն աւելի
թեթև մահ է պատճառում։ Շատերն են այս վերջին եղանակն
ընտրել, միայն, դժբաղատաբար, մենք ապագայում հնարաւորու-
թիւն չենք ունեցել ստուգելու նոցա ասածը։ Կայ և սղոց, բայց
այդ ձեր ժողովրդականութիւնն չէ վայելում։ Մենք, իհարկէ,
կարող էինք և կախել ձեզ, բայց դուրս հետ մի քանի անյար-
մարութիւններ են կապուած, որովհետև դուրս համար պէտք
կլինէր անտառ իջնել։ Բայց և այնպէս խոստումը խոստում է
մնում և մենք ոչ մի ջանք չենք խնայիլ, որ ձեր ցանկութիւ-
նը կատարենք։

— Դուք առացիք, — պատասխանեցի ես, որ պէտք է մին-
չև կէս գիշերը մեռնեմ։ Ուստի իմ ցանկութիւնս է, որ այդ
բանը կատարուի ուղիղ մի բոպէ պակաս գիշերուայ տասներ-
կուսից։

— Բարի, հիանալի, ասաց նա։ Կանքի հետ այդքան սերտ
կապուած լինելն, ի հարկէ, մի փոքր երեխայամտութիւն է,
բայց և այնպէս ձեր ցանկութիւնը կկատարուի։

— Իսկ ինչ վերաբերում է մեռնելու եղանակին, աւելաց-
րի ես, ապա կասեմ, որ ցանկանում եմ այնպէս մեռնել, որ
տարար աշխարհն այդ բանը տեսնէ։ Դրէք ինձ այն փայտակոյ-
տի վրայ և կենդանոյն այրեցէք ինձ, ինչպէս մինչև այժմ ա-

Նուա էին նահատակներին և սրբերին: Դա հասարակ մահ չի լինի, այլ այնպիսի մի մահ, որին ինքը կայսրը կարող էր նախանշել:

Այս միտքը, երևում էր, նորան մեծ հաճոյք պատճառեց: — Ինչո՞ւ չէ, պատասխանեց նա:— Նիթէ Մասսենան ձեզ ուղարկել է մեզ լրտեսելու համար, ապա նա կկռահէ և այն, թէ ինչ է նշանակում լեռան զագաթի վրայ փայլող կրակը:

— Իսկապէս այդպէս էլ է, ասացի ես:— Դուք շատ լաւ կռահեցիք իմ միտքս: Նա կհասկանայ և ամենքն էլ կգիտենան, թէ ես մեռայ այնպէս, ինչպէս վայել է զինուորին:

— Դորա դէմ ոչինչ չունեմ, ասաց աւագակապետը իւր զոռնիքի ժախն երեսին:— Ես կուղարկեմ ձեր խրճիթը այժմ միւս և գինի: Արեն արդէն մայր է մտնում, որովհետեւ արդէն ժամը ութի մօտերն է: Պատրաստուեցէք մի չորս ժամից յետոյ մեռնելու:

Ստիպուած էի այս հրաշալի աշխարհին հրաժեշտ տալ: Ներքե, գէպի հովիտը նայեցի, որ պլլուած էր ոսկեգոյն ծխի քուլաների մէջ, որտեղ արևի մայր մանող շողերը լուսաւորում էին ոլորապտոյտ Տագոյի ջրերը և փայլում էին անգղիական փոխարդող նաւերի սպիտակ առագաստների վրայ:

Այդ բոլորը չափազանց գեղեցիկ էր և ցաւալի էր բաժանուել դսցանից. բայց, իհարկէ, առաւել գեղեցիկ, վեհ բաներ կան: Մահ՝ ուրիշների փոխարէն, պատիւ և պարտաճանաչուած թեան զգացում, ազնուամտութիւն և սէր դէպի ընկերները,— ահա այն գեղեցկութիւնները, որ աւելի փայլուն են, քան այն բոլորը, ինչ որ աչքով կարող ենք տեսնել: Նա հրճուանք էի զգում իմ ազնիւ արարքիս վերաբերութեամբ և մի փոքր ժամանակ ընկայ մտքերի ծովը, թէ արդեօք, երբևիցէ, մէկը կարող կլինի իմանալ, թէ ինչպէս Նիթէի բանակը փրկող փարոսի մէջ տեղը պառկեցի՝ մեռնելու համար: Նւ յոյս ունէի, որ կգտնուի մէկը և աղօթում էի այդ մասին. երևակայում էի, թէ ինչպիսի սփոփանք կլինի դա մօրս համար, ինչպիսի օրինակ կլինի ամբողջ բանակի համար և թէ ինչպէս կհպարտանան ինձնով իմ հուսարներս: Երբ վերջապէս դը-Պոմբալը խրճիթս եկաւ, հետը կերակուր ու գինի բերելով, իմ առաջին խօսքս ու խնդիրս նորան այն էր, որ մեռնելուցս անմիջապէս յետոյ տեղեկագիր գրէ և ուղարկէ ֆրասիական բանակը: Նա ոչինչ չպատասխանեց: Բայց այն միտքը, թէ իմ սխալագործու-

թիւնս անյայտ չի մնայ, ինչ ախորժակ պարզեց և ես մեծ հաճութեամբ կերայ ընթրիքս:

Այդպէս նստած էի մօտ երկու ժամ, երբ դուռնս նորից բացուեցաւ և ներս մտաւ աւագակների պարագլուխը: Չորս կողմս թանձր խաւար էր, բայց նորա մօտ կանգնած էր աւագակներից մէկը լապտերը ձեռին և ես տեսնում էի, թէ ինչպէս էին փայլում Մանուէլօյի աչքերն ու աստամները, երբ նա դիտում էր ինձ:

— Պատրանատ էք, հարցրեց նա:

— Դեռ ժամանակը չէ հասել:

— Դուք դեռ ևս պնդում էք, որ վերջին բոլէին միայն կատարուի:

— Խոստումը խոստում է մնում:

— Շատ բարի: Թող այդպէս էլ լինի: Մենք մեր մէջ մի փոքրիկ գործ պիտի վճռենք, որովհետեւ իմ ստորագրեալներից մէկը մի փոքր սխալ է գործել: Մեր մէջ տիրում է խիստ օրէնքներ, որը չի փոփոխուիլ և ոչ մէկի համար, որը կտրող է և հաստատել դը-Պամբալը: Իսկ դուք, դը-Պամբալ, կապկպեցէք նորան և դնել տուէք խարոյկի վրայ, իսկ ես յետոյ կգամ տեսնելու, թէ ինչպէս է մեռնում նա:

Դը-Պամբալն ու լապտերը ձեռքին մարդը խրճիթ մտան այն բոլէին, երբ աւագակապետի քայլերը հեռանում էին խրճիթիցս: Դը-Պամբալը փակեց դուռը:

— Գնդապետ ժերար, ասաց նա, դուք պէտք է հաւատ ընծայէք այս մարդուն, որովհետեւ նա ևս իմ համախոհներիս թուին է պատկանում: Մենք կամ խաղը կտանենք և կամ բոլորովին տանուլ չկտանք: Ձեզ դեռ ևս յոյս կայ ազատելու: Բայց ես խիստ մեծ վտանգի եմ ենթարկում կեանքս, ուստի և ձեզանից վերջնական խոստում պիտի ստանամ: Նթէ մենք ձեզ փրկենք՝ կերայխաւորէք, որ մեզ բարեկամաբար կընդունեն Ֆրանսիական բանակի մէջ և որ ամեն ինչ մոռացութեան կտրուի:

— Երայխաւորում եմ:

— Իսկ ես վստահանում եմ ձեր խօսքին: Այժմ արագ, արագ շարժուեցէք, որովհետեւ ժամանակ կորցնելու տեղը չէ: Երբ այդ հրէշը վերադառնայ, ապա երեքս էլ զարհուլի մահով կմեռենք:

Զարմանքով էի դիտում, թէ ինչ էր անում նա: Մի երկար թուկ առած փաթաթում էր իմ հանգուցեալ ընկերոջ դիտ-

կը. փաթաթելուց յետոյ բերանը թաշկինակով կապեց, այն պէս որ նորա դէմքը համարեա բոլորովին ծածկում էր:

—Պառկեցէք այստեղ, բացականչեց նա ինձ տեղաւորելով այն տեղ, ուր մի քիչ առաջ դիակն էր գտնուում: Դուրսը չորս հոգի են սպասում ինձ, որոնք այն բանը պիտի տանեն խարոյկի վրայ դնելու: Այս ասելով նա դուռը բաց արեց և հրամաններ տուեց: Իսկոյն ներս ընկան մի քանի աւագակ, որոնք և դուրս տարան Իիւպիլասիին: Իսկ ինչ վերաբերում էր ինձ, ես շարունակում էի պառկած մնալ յատակի վրայ, յուզուած բոլորովին յոյսերից և անորոշութիւնից:

Հինգ րոպէից յետոյ դը-Պամբալն ու իւր մարդիկը վերադարձան:

—Իուք պառկած էք խարոյկի վրայ, ասաց նա: Եւ ես գրագ կգամ ում հետ կամենաք, որ դուք էք այնտեղ և որ դուք այնպէս պինդ էք կապկպուած և բերաններդ այնպէս ամուր է փակուած, որ չէք կարող ոչ խօսել, ոչ էլ շարժուել: Այժմ միայն մնում է Դիւպիլասիի դիակն առնել ու տանել Մերօդալի դագաթից անդունդը նետել:

Նոցանից երկուսը բռնեցին զլիւիցս, երկուսը ոտքերիցս և խրճիթից դուրս հանեցին իմ անխօս ու անշարժ մարմինս: Ազատ օդն ելնելով, քիչ մնաց, որ զարմանքից բացականչէի: Լուսինը բարձրացել, կանգնել էր ճիշդ փարոսի վերևը և իւր արծաթափայլ լրսով լուսաւորում էր նորա դագաթին պառկած մարդու դիմադծերը: Բոլոր աւագակները գտնուում էին կամ բանակում, իրենց որճերում և կամ փարոսի շուրջը, բայց նոցանից և ոչ մէկը չկանգնեցրեց մեր փոքրիկ խմբակը և հարց ու փորձի չ'ենթարկեց: Դը-Պամբալն առաջնորդում էր նոցա դէպի անդունդը: Երբ մենք բոլորովին դագաթը հասանք և մեզ այլ ևս չէին կարող տեսնել, ինձ նորից իրաւունք տուին ոտքի կանգնելու: Դը-Պամբալը մատնացոյց արեց նեղ, օձապտոյտ կածանը:

—Ահա ներքև տանող ճանապարհը, ասաց նա և իսկոյն աւելացրեց:—Տէր իմ Աստուած, այս ինչ բան է:

Ներքև՝ անտառի միջից զարհուրելի գոռոց լսուեցաւ:

Ես տեսնում էի, թէ ինչպէս էր դը Պամբալը դողում սարսափահար եղած ձիւռ պէս:

—Այն սատանի ծնունդն է, չնչաց նա: Նա մի ուրիշի հետ էլ էոյն եղանակով է վարւում, ինչպէս ինձ հետ վարուեցաւ:

Բայց սպասելու ժամանակ չէ, յառաջ, յառաջ և թող Աստուած ինքը օգնութեան հասնէ մեզ, եթէ մենք նորա ձեռքն ընկնենք: Հերթով նեղ կածանից սկսեցինք իջնել. դա մի արահետ էր, որով միայն վայրի ածերն էին երթնելու: Ժայռի ստորոտի մօտ մենք նորից տնտառն ընկանք: Յանկարծ մեզ ամբողջապէս լուսաւորեց վերեւից թափուող դեղին լոյսը և փայտասիւնների մուայլ ուրուագծերը յանկարծակի դուրս սողացին խաւարի միջից: Նոքա վառել էին մեր յետեւից փարոսը: Մինչև անգամ այն տեղից, ուր մենք էինք կանգնած, կարելի էր տեսնել բոցերով պատած մարմինը և գլխերի լիսաների մութ մարմնագծերը, որոնք պար էին բռնել խարոյկի շուրջը և կատարեալ մարդակերների պէս ոռնում էին: Ա՛, չէք իմանում թէ ինչպիսի կատաղութեամբ բռնուցք էի թափ տալիս այդ բոպէին այդ շների դէմ, երգում ուտելով, որ անպատճառ, երբեք, իմ հուսադրների օգնութեամբ աշխարհի երեսից ջընջեմ նոցա հետքը:

Իբ-Պամբալը գիտէր բոլոր պահակները և կածանները, որ ոլորում անցնում էին անտառի միջով: Բայց, որպէս զի այդ սրիկաներին չհարգիպէինք, մենք պարտաւոր էին պտոյտներ անել բլուրների մէջ և աւելորդաբար մի քանի մղոն տեղ էլ ուզի տակ տալ: Բայց միևնոյն ժամանակ և ինչպիսի ուրախութեամբ կանցնէի աւելի երկար ճանապարհ, որպէս զի միայն տեսնել կարողանայի այն, որ հոգով ցանկանում էի և որ այդ բոպէին արդէն աչքիս առաջն էր: Նրբի, տաւառտեան, ժամը երկուսը կլինէր, երբ մենք, վերջապէս, կանգ առանք բլրակներից մէկի լերկ լանջի վրայ, որից անցնում էր մեր ուղին: Յետ նայելով մենք տեսանք փարոսի կարմրագոյն բոցը. կարելի էր ենթադրել թէ հրաբուխ էր ելնում Մերօգալի բարձր գագաթից: Շարունակելով գիտել հեռուն, ես այնպիսի մի բան տեսայ, որից ստացած ուրախութիւննիցս բացակայեցի և դեռին փռուեցայ. այլ ես անկարող լինելով հանդարտ ու հանգիստ կանգնել մինչ այն աստիճան էր յուզումս ու հրճումս: Հեռու, հեռու հարաւային հորիզոնի վրայ դողդողում և առկայծում, մերթ յանկարծակի մարում և մերթ նորից բոցավառում էր մի մեծ դեղին լոյս, — բայց դա տան մէջ վառուող լոյսի կամ մեծ աստղի փայլ չէր, այլ այն պայմանական պատասխան-փարոսը, որ ապացուցանում էր թէ Կլօգելի բանակն արդէն տեղեկութիւն ունէր այն բանի մասին, ինչ որ պէտք է էտիէն Ժերարը հաղորդէր նորան: